

nak a számbavételére és elemzésére, amelyekben gyakoriak a divatszerűen hullámzó változások, a tágabb értelemben vett ízlés- és stílusáramlatokkal összefüggésben. Néhány év múlva érdemes és tanulságos lenne megjelentetni újabb időszériú anyaggal bővített, átdolgozott kiadását, forrásul a későbbi kutatás számára.

Kovalovszky Miklós

Komárom megye földrajzi nevei. Körmendi Géza és Túri Róbert vezetésével gyűjtötték pedagógusok, középiskolás diákok és más önkéntes munkatársak. Tudományos irányító Ördög Ferenc és Végh József. Közzétette Gerstner Károly, Hegedűs Attila, Körmendi Géza, Túri Róbert, Vitányi Borbála. Szerkesztette Balogh Lajos és Ördög Ferenc. Kiadja a Magyar Nyelvtudományi Társaság. Budapest 1985. 496 oldal. Megjelent a Komárom megyei Tanács, a Magyar Tudományos Akadémia és a Művelődési Minisztérium támogatásával. (A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 169. szám.)

Zala, Somogy, Tolna, Vas és Baranya megye földrajzi neveinek önálló kötet(ek)ben való közzététele után egy további dunántúli megyénk is megjelentette a maga földrajzi-név-gyűjteményét. Komárom megye földrajzi neveinek összegyűjtésére 1962-ben készült el az első tervezet. A gyűjtés 1963-ban meg is indult, de hamarosan elakadt, majd 1977-től 1979-ig újra folytatódott és sikeresen lezárult. A munkálatok tudományos irányítását az MTA Nyelvtudományi Intézete részéről kezdetben Végh József, majd 1977-től Ördög Ferenc irányította. A gyűjtést, az ellenőrzést a tatai és a dorogi járásban Körmendi Géza, a komáromi járásban pedig Túri Róbert irányította. A közzététellel kapcsolatos munkákat az egész megyében Körmendi Géza vezette.

A gyűjtés és közzététel megtervezésében gondot jelentett az a körülmény, hogy Komárom megyében — Tolna, Baranya és Vas megyéhez hasonlóan — a magyarságon kívül nemzetiségek is részt vettek a ma élő névanyag kialakításában. A törököknek 1683—86. évi kiűzését követően a megfogyatkozott lakosságú megyébe tömegesen érkeztek német és szlovák telepések. A német telepítettek legnagyobb része a nyugati és délnyugati katolikus német országokból, kisebb részben pedig Magyarország nyugati vármegyéiből származott. A nagy német telepítési mozgalom 1789-ben Kirva (ma Máriahalom) újratelepítésével ért véget, s azt eredményezte, hogy a mai Komárom megye területén levő 77 községből 21-ben a lakosság jelentős hányada német lett. Ezeket a török hódoltság elmúltával különböző vidékekről betelepült, más-más nyelvjárású németeket közönségesen *sváb*-oknak szokták hívni, noha korántsem jöttek mindnyájan a Svábföldről. 1944-ben jobbára németek lakták a következő Komárom megyei községeket: **D o r o g i j á r á s** : Süttő, Nyergesújfalu, Tát, Dorog, Csolnok, Leányvár, Dág, Máriahalom. **T a t a i j á r á s** : Dunaszentmiklós, Agostyán, Baj, Vérttestolna, Tarján, Szomor, Kecskéd, Vértessomló, Várgesztes. **K o m á r o m i j á r á s** : Bakonyszombat-hely, Bakonysárkány, Ácsteszer, Aka. A második világháborút követően a németiség száma a felénél is kevesebbre csökkent. Az 1945. évi potsdami háromhatalmi (Nagy-Britannia, Szovjetunió, USA) értekezlet ugyanis határozatot hozott a Magyarországon maradt német lakosságnak Németországba való rendezett áttelepítéséről. Az áttelepítés 1946-tól 1948-ig folyt. Néhány községbe az áttelepített németek helyére felvidéki magyarok költöztek. — A Komárom megye földrajzi nevei (a továbbiakban: KMFN.) című kötetbe felvett német földrajzi neveket Gerstner Károly és Rieder Edina ellenőrizte, illetőleg lektorálta.

Szlovákok főleg Nyitra, Pozsony és Trencsén vármegye területéről húzódtak le az elnéptelenedett Komárom megyei falvakba. Római katolikusokon kívül voltak közöttük evangélikus vallásúak is. A szlovákokkal való újratelepítés elsőnek Oroszlányban ment végbe, mégpedig 1701-ben. 1944-ben tíz Komárom megyei községben volt szlovák lakosság: D o r o g i j á r á s : Mogyorósbánya, Kesztole, Pilisszentlélek, Sárísáp, Piliscsév. T a t a i j á r á s : Tardosbánya, Vértesszőlős, Tatabánya, Oroszlány. K o m á r o m i j á r á s : Szák. A szlovák lakosság egy része az 1946-ban kötött magyar—cseh-szlovák lakosságsere egyezmény alapján 1946-ban áttelepült Szlovákiába. — A KMFN-ben közzétett szlovák földrajzi névanyagot Danis József és Zsilák Mária ellenőrizte, illetőleg lektorálta.

A Bevezetésben Körmendi Géza és Ördög Ferenc számszerű adatokat közöl a gyűjtött nevekről: „A megye területe 225 010 hektár, a névcek száma 13 001. Átlagban ezer hektárra 58 névekk jut, amely inkább alacsonynak mondható a Vas megyei 75-ös, az egri járás 94-es, a füzesabonyi járás 67-es, a hevesi járás 63-as névgyakoriságával szemben” (KMFN. 9). Érdemes elgondolkodnunk ezeken az összehasonlító adatokon. Az egri járás kiugróan magas névsűrűsége a tagolt, hegyes felszínnel hozható összefüggésbe. De hát a viszonylag alacsony névsűrűségű Komárom megye területének nem csekély részét is hegyvidék alkotja: a Bakony, a Vértes, a Gerecse, a Pilis, a Visegrádi-hegység egészben vagy részben Komárom megyéhez tartozik. Nyilvánvaló tehát, hogy a földrajzinév-gyűjteményekben mutatkozó névsűrűséget illetően — számos egyéb körülményen kívül — figyelembe kell vennünk az emberi tényező szerepét, a gyűjtők egyéniségét is.

A KMFN. anyaga módot nyújt arra, hogy tisztázzuk néhány elpusztult középkori helység pontos fekvését. Bemutatok három példát. — Csánki (3: 494) szerint az 1448-ból adatolt *Berczel* Tata vidékén feküdt. A KMFN. (153) alapján pontosabban is lokalizálhatjuk: Tata belterületétől délre található a *Bercéli-dűlő* és a *Bercéli-fődek* nevű határ-rész. Itt terület el a régi Bercel. A KMFN. adatközlőjének az a vélekedése, hogy a *Bercéli-dűlő* tulajdonosáról kapta nevét, tudományos szempontból értéktelen. — Az 1235 körül felbukkanó *Chichov* (= *Csicsó*) falut Csánki (3: 497) nem tudta pontosan helyhez kötni, s csak azt derítette ki róla, hogy „A Héderváriaké volt s a Nagy-Igmánd, Mocsá és Tömörd (utóbbi ma puszta) közti vidéken feküdt”. Nos, a KMFN. alapján az egykori *Csicsó* falu helyét szabatosan rögzíthetjük. Nagyigmánd belterületétől délkeletre, a *Csicsói-ér* (KMFN. 260, 263; hivatalosan: *Kocs—Kisigmándi-ér*) és a Szendi-ér között terül el a *Csicsó* (KMFN. 264) nevű dombos szántó, amely az egykori falu nevét fenntartotta. Tőle északra, a Csicsói-ér mentén fekszik a *Csicsói-legelő*-nek (KMFN. 263) hívott dombos szántó, egykor legelő. E határrészek az a nevezetessége, hogy a környéken 1862-ben egy komáromi gyógyszerész keserűvízforrásra bukkant, amelynek palackozott vize Igmándi keserűvíz néven ma is országsszerte ismert. — Az 1455-ből adatolt *Kajand*-ot Csánki (3: 502) nem lokalizálta, de megjegyezte, hogy „A Bábónai, Kovácsi sat. családoké volt”. A KMFN. (258) alapján megtudhatjuk, hogy a Bábólnáról Nagyigmándra vezető úttól délre épült baromfitelep és környéke ma is a *Kajánd* nevet viseli.

Valósággal meghökkentő a Bábolna belterületétől északra található *Födémés-kut* (KMFN. 257), amelyet a közzétéveők ezzel a magyarázattal látták el: „Egy elpusztult méhészház — födemes ház — mellett levő kút.” Mi itt a meghökkentő? Az, hogy ebben az összetett helynévben és az ezt értelmező szövegben olyan szóval találkoztunk, amelyet mindeddig csupán helynévi használatból ismertünk, s amelynek 'kaptáros, mézzel adózó' jelentését a következő oklevélrészletből lehetett csak kikövetkeztetni: 1264/1466: „Villam *fedemus*, in magna insula, cum omnibus populis *mellidatoribus nostris*” (Mon-Strig. 1: 511). Összesen tíz *Födemes* ~ *Fedemes* helység volt vagy van a történelmi Magyarország területén (Györffy: TörtSz. 15: 290; Heckenast: FejSzolg. 101—2 még

csak kilencet, az EtSz. 2: 166 pedig hetet tartott nyilván). Különös művelődéstörténeti jelentőséget az ad ezeknek a helységneveknek, hogy ők számíthatók a finnugor ősiségű méhészet egyetlen fennmaradt magyar nyelvi emlékének (MSzFgrE. 1: 187). Szóképzési, névadási szempontból a következő fejlődési sorba illeszthetők be: *fed* ~ *föd* 'takar' :> *fedém ~ *födém 'méhlikás, kaptár' :> *fedémes ~ *födémes 'kaptáros, mézzel adózó' > *Fedémes* ~ *Födémes* helységnev. — Lehetséges volna, hogy a köznévi *fedémes ~ *födémes az évszázadok hosszú során át bűvópatak módjára a nyelvjárások mélyén rejtőzött, s most, 1985-ben a bábolnai *Födémés-kut*-ban váratlanul a felszínre tört? Ha ez csakugyan lehetséges, ha — bízunk benne — a bábolnai *Födémés-kut*-hoz a nyelvészeti misztifikáció, archaizáló buzgalom gyanújának az árnyéka sem férhet, akkor igen becses nyelvi tényt vonhatunk be vizsgálódásainkba, és elelmélkedhetünk arról, hogy a szavaknak is megvan a maguk sorsa.

Bábolna anyagába becsúszott egy sajnálatos sajtóhiba. A KMFN. (275) szerint Bábolnán „a ménest 1879-ben alapították”. Az évszám helyesen: 1789.

S hogy ismertetésemnek legyen valami személyes mozzanata is, amellyel érzékelhetem, milyen odaadással, lelkes érdeklődéssel felejtkeztem bele apám szülőföldjének s az én gyermekkori nyári vakációim színhelyének, Komárom megyének a földrajzinégygyűjteményébe, kiemelem Nagyigmánd belterületi nevei közül a *Móric-ház* (KMFN. 261) épületnevet, amelyhez az a felvilágosítás van fűzve, hogy „Kiss Móric hentes és kocsmáros tulajdona volt”. Való igaz: a szóban forgó emeletes házat a Tárkányon született és Nagyigmándról nősült Kiss Móricról (1887—1944) nevezték el, akit közvetlen természete, társas érintkezésre való kivételes hajlama miatt jóformán mindenki a keresztnévén emlegetett. A nagybátyám volt.

Komárom megye pedagógusai és más önkéntes munkatársai s a munkálatokat irányító nyelvészek értékes új művel gazdagították a magyar földrajzinégygyűjtemények szépen gyarapodó sorát. Átvették a korábbi helynégygyűjtemények hagyományait (pl. a földrajzi köznevek kiválogatását a földrajzi tulajdonnevek tömegéből), gondot fordítottak a német és szlovák földrajzi nevekre is. Elismerés illeti meg őket.

Kiss Lajos

Ferenc Fabricius-Kovács Bibliography. Compiled by Miklós Kontra. Bloomington, Indiana, 1984. 41 oldal. (Arcadia Bibliographica Virorum Eru-ditorum. Editor: Gyula Décsy. Fasciculus 7.)

Nemsokára kilenc éve lesz annak, hogy idő előtt, váratlanul elhunyt Fabricius-Kovács Ferenc (1919—1977) nyelvész kollégánk, akit mi *Feri*-nek szoktunk szólítani és emlegetni. S most egy izlésesen kiállított, gondosan szerkesztett angol nyelvű füzetben láthatjuk viszont arcának jól ismert vonásait, és olvashatjuk — kitűnő szakemberek tollából — publikációinak teljességre törekvő, pontos jegyzékét, valamint részletes életrajzát, tudományos tevékenységének szakterületek szerinti, biztos ítéletű értékelését.

A személyi bibliográfiák összeállítása nagyon munka- és időigényes feladat. Az igazi bibliográfus ugyanis nem dolgozhat másodkézből, és nem lehet nagyvonalú; neki aprólékosnak és aggályoskodónak kell lennie, mert minden adatot, minden lap-számot ellenőriznie kell, minden közleményt látnia kell saját szemével. Nem végezheti munkáját sebtében, hanem csak módszeresen és megfontoltan, hiszen a leggeriférikusabb folyóirat, akta, évkönyv stb. is tartogathat számára meglepetést. Nos, Kontra Miklós személyében ilyen megbízható, alapos, kegyeletes érzésű bibliográfus vette számba Fabricius-Kovács Ferenc nyomtatott munkáit (1—14). E munkák a következőképpen